

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İSTILIK ENERJISI İSTEHSALININ MÖVCUD PROBLEMLƏRİ

SADIQOV Ş.M.

Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi

Respublika ərazisində yerləşən müəssisə və təşkilatların balansında olan 3647.6 Qkal/saat istilik enerjisini istehsal edən 1230 ədəd qazanxana fəaliyyət göstərir. Onlardan 915 ədədi qaz yanacağı ilə, 304 ədədi mazut, 11 ədədi isə kömür yanacağı ilə işləyir. Rayon mərkəzlərini və şəhərlərini istiliklə təmin edən Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsi üzrə 646 ədəd, Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti üzrə 161 ədəd, Müdafiə Nazirliyi üzrə 167 ədəd, Dövlət Neft Şirkəti üzrə 70 ədəd, Səhiyyə Nazirliyi üzrə 51 ədəd qazanxana istismar olunur. İkiborulu magistral istilik və buxar şəbəkələrinin uzunluğu 1879 km təşkil edir ki, onların 234.6 km-nin dəyişdirilməsi tələb olunur.

2002-ci ildə istilik qazanxanalarında 3288.7 min Qkal istilik enerjisi istehsal olunmuşdur. Eyni zamanda elektrik stansiyaları tərəfindən istehsal olunmuş 942.7 min Qkal istilik enerjisindən kommunal tələbatları üçün təchizat sisteminə 702.8 min Qkal istilik enerjisi daxil olmuşdur. Texniki itkilərin həcmi isə 175.5 min Qkal səviyyəsindədir. İstehlakçılara verilmiş istilik enerjisinin həcmi 3816.0 min Qkal təşkil etmişdir. Onlardan əhali üçün 599.9 min Qkal, kommunal məişət ehtiyacları üçün 2498.9 min Qkal, istehsal ehtiyacları üçün isə 670.3 min Qkal, digər müəssisələrin və qazanxanaların öz ehtiyacları üçün 46.9 min Qkal istilik istifadə olunmuşdur. Bütün istehsal olunmuş istilik enerjisinə norma üzrə 218.8 min ton olduqda 201.8 min ton şərti yanacaq sərf olunmuşdur. İstilik enerjisinin buraxılışından əldə olunmuş gəlir cəmi 12857.3 milyon manat təşkil etmiş, əhalidən isə 2690.0 milyon manat vəsait toplanmışdır. Təbii qazın, elektrik enerjisinin, suyun alınmasına və digər istismar xərclərin ödənilməsinə 37481.8 milyon manat vəsait xərclənmiş və zərər 24624.5 milyon manat həcmində olmuşdur. Əlavə olaraq əhalinin istilik enerjisinə tələbatın ödənilməsi üçün ötən il daxili satışa 45 min ton maye qazı, 145.6 min ton ağ neft və 64 min m³ yanacaq üçün odun realizə edilmişdir.

Bununla yanaşı Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin xərclərində 1.3.8.4 maddəsində “İstilik enerjisi (yanacaq haqqının ödənilməsi)” maddəsi üzrə istilik enerjisi, odun, kömür və sair bərk yanacaqların, maye yanacaqların əldə edilməsinə 22 milyard manat vəsait ayrılmışdır. 2003-cü ilin dövlət büdcəsində qeyd olunan maddədə 29 milyard manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur.

Yuxarıda göstərilən təşkilatlarda aidiyyəti üzrə istilik enerjisinin istehsalı və təchizatı ilə bağlı mövcud iqtisadi vəziyyət, sistemin texniki səviyyəsi, inistitusionnal cəhətdən idarə olunması ilə əlaqədar fəaliyyət təhlil olunmuş və aşağıdakılar müəyyən olunmuşdur. Təhlilin nəticələri cədvəl 1-3 də göstərilmişdir.

Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsinin tərkibində fəaliyyət göstərən “İstilikkommunenerjisazlama” RİB-in balansında 769.5 Qkal/saat gücü ilə işləyən 646 qazanxana, o cümlədən 1506 ədəd müxtəlif markalı və təyinatlı qazan, 31 istilik məntəqəsi, 644.95 km uzunluğu olan istilik xətləri mövcuddur. Qazanxanaların ümumi sayından 379-n təbii qazla, 187-n mazut ilə, 80-n isə soba yanacağı ilə işləməsi nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan istilik sistemləri respublikanın 192 səhiyyə, 394 təhsil obyektlərinə, 155 uşaq bağçasına, 2516 yaşayış binalarına və 723 qeyri-yaşayış obyektlərinə xidmət etməlidir. Lakin Ağstafa, Ağdaş, Qazax, Lerik, Sabirabad, Quba, Yardımlı, Şəmkir, Lənkəran, İmişli, Xanlar, Oğuz, Naftalan, Göyçay, Şəki, Tovuz, Saatlı rayonlarındakı qazanxanaların fəaliyyəti 10 ildir ki dayandırılmış, mövcud olan sistem sıradan çıxmış və faktiki olaraq 90 qazanxana istismara

yararlıdır. Uzunluğu 693.7 km olan istilik şəbəkələrinin 70 % -ə qədəri bərpa olunaraq yenidən qurulmalıdır. Nəticə etibarı ilə ötən il ərzində yalnız 40.1 min Qkal istilik enerjisi istehsal olunmuş və bundan 2114.8 milyon manat gəlir əldə edilmiş, eyni zamanda 3452.2 milyon manat vəsait xərclənmişdir. 1 Qkal-nın istehsalına 86089,8 manat dəyərində vəsait sərf olunmuşdur. Zərərin həcmi 1337.4 milyon manat təşkil etmişdir. 2002-ci ilin hesabat dövlət büdcəsindən zərərin ödənilməsi üçün 500 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

İstilik enerjisinin istifadəsinə görə tariflər hər bir rayon üzrə hesablanaraq, Dövlət Tikiinti və Arxitektura Komitəsi tərəfindən təsdiq olunur.

Respublika üzrə Komitənin balansında olan istilik sisteminin əsaslı təmirinə ilkin hesablamalara görə 17940 milyon manat, yeni qazanxanaların tikintisinə və avadanlıqların alınmasına 4350 milyon manat vəsait tələb olunur.

Bakı şəhəri 1 saylı İstilik İdarəsinin balansında 1003.2 Qkal/saat güclə işləyən və Binəqədi, Nəsimi, Yasamal, Nərimanov, Səbail rayonlarına xidmət göstərən 79 ədəd qazanxana, o cümlədən 4 rayon istilik qazanxanası, 101 ədəd istilik məntəqəsi, 1 ədəd nasosxana 330.8 km istilik xətləri mövcuddur. Sistemə qoşulmuş isitmə sahəsinin həcmi 2702.2 min m² təşkil edir. Hesabat dövründə 1573 yaşayış binasından 840-ı, 93 məktəbdən 68-i, 113 uşaq bağçasından 67-i istiliklə təmin olunmuşdur. Qazanxanaların əksəriyyəti 1950-60-cı illərdə inşa edilmişdir. İstismar müddəti ötmüş 71 qazanxanada avadanlıqların dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yenidənqurma, 73 istilik məntəqəsində bərpa və yenidənqurma işləri aparılmalı, 102.6 km istilik xətləri dəyişdirilməlidir. Yaşayış və inzibati evlərin daxilində istilik sistemlərinin inventarlaşdırılması aparılmayıdır.

İstilik enerjisini istifadə edən əsas istehlakçı qruplardan əhali 78.7 %, büdcə təşkilatları 20.7 % və kommərsiya təşkilatları 0.6 % təşkil edir. İstilik enerjisinin istifadəsinə görə tariflər Bakı şəhəri İcra Hakimiyyəti başçısının sərəncamı ilə əhali üçün 1m² yaşayış sahəsi üçün 250 manat, büdcə təşkilatları üçün 1m³ tikinti sahəsinə 600 manat, təsərrüfat hesablı müəssisələr üçün 1m³ tikinti sahəsinə 1100 manat və isti suya görə əhaliyə 1nəfər aylıq sərfiyyat üçün 700 manat, büdcə təşkilatları və kommərsiya müəssisələri üçün 1Qkal üçün 96000 manat təsdiq olunmuşdur.

1 Qkal-nın istehsalına 62832,0 manat dəyərində vəsait sərf olunmuşdur.

2002-ci ilin hesabat dövründə satışdan yığılan gəlirin həcmi 2526.0 milyon manat, o cümlədən əhali üzrə 166.4 milyon manat, büdcə təşkilatları üzrə 2344.1 milyon manat və təsərrüfat hesablı təşkilatlar üzrə 15.5 milyon manat vəsait toplanmış, zərərin həcmi isə 9053.9 milyon manat təşkil etmiş və onun ödənilməsinə dövlət büdcəsindən 1731 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

Əsas vəsaitlərin balans dəyəri 01.01.2003-cü il tarixə 64104 milyon manat, əsas vəsaitlərin qalıq dəyəri isə 20427.9 milyon manat təşkil etmişdir. İdarənin əsas vəsaitlərinin köhnəlməsi 68 %-dir. İstilik sisteminin bərbasına, əsaslı təmir işlərinin aparılmasına, ilkin hesablamalara görə 24 milyard manat vəsait tələb olunur.

Bakı şəhərinin 2 saylı İstilik İdarəsinin balansında 638.3 Qkal/saat güclə işləyən və Əzizbəyov, Sabunçu, Suraxanı, Xətai, Nizami rayonlarına xidmət göstərən 35 ədəd qazanxana, o cümlədən 3 rayon istilik qazanxanası, 92 ədəd istilik məntəqəsi, 2 ədəd yüksəldici nasos stansiyası, 5 elektrik yarımstansiyası, 62.6 km magistral, 300.7 km məhəllədaxili istilik xətləri mövcuddur.

Sistemə qoşulmuş yaşayış evlərinin isitmə sahəsi 1244.3 min m² təşkil edir. 1120 sayda yaşayış evlərindən 656-ı istiliklə təmin olunur. Büdcə təşkilatları üzrə 1222.7 min m³, təsərrüfat hesablı təşkilatlar üzrə isə 13.7 min m³ tikilən sahə əhatə olunur.

İstismar müddəti ötmüş qazanxanaların 60 % -ində avadanlıqların dəyişdirilməsi, istilik məntəqələrinin 80 %-də bərpa və yenidənqurma işləri aparılmalı istilik xətlərinin 58 %-i dəyişdirilməlidir. Yaşayış və inzibati evlərin daxilində istilik sistemlərinin inventarlaşdırılması aparılmalıdır.

İstilik enerjisinin istifadəsinə görə tariflər Bakı şəhəri İcra Hakimiyyəti başçısının sərəncamı ilə əhali üçün 1m² yaşayış sahəsi üçün 250 manat, büdcə təşkilatları üçün 1m³

tikinti sahəsinə 600 manat, təsərrüfat hesablı müəssisələr üçün 1m³ tikinti sahəsinə 1100 manat və isti suya görə əhaliyə 1nəfər aylıq sərfiyyat üçün 700 manat, büdcə təşkilatları və kommərsiya müəssisələri üçün 1Qkal üçün 96000 manat təsdiq olunmuşdur.

1 Qkal-nın istehsalına 54175,0 manat dəyərində vəsait sərf olunmuşdur.

2002-ci ilin hesabat dövründə satışdan yığılan gəlirin həcmi 2769.9 milyon manat, o cümlədən əhali üzrə 8 %, büdcə təşkilatları üzrə 30 % vəsait toplanmış, zərərin həcmi isə 5961.9 milyon manat təşkil etmiş və onun ödənilməsinə dövlət büdcəsindən 725.0 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

Əsas vəsaitlərin balans dəyəri 68611.1 milyon manat, qalıq dəyəri 25595.6 milyon manat təşkil edir.Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi 62.7 %-dir. İlk hesablamalara görə İstilik sisteminin bərbasına, əsaslı təmir işlərinin aparılmasına, 42 milyard manat vəsait tələb olunur.

Nəticələr

Azərbaycan Respublikasında mərkəzləşdirilmiş sxem əsasında fəaliyyət göstərən istilik təchizatı sisteminin mövcud vəziyyəti, idarə olunması və istismarı iqtisadi cəhətdən qeyri-səmərəlidir. İstilik şəbəkələrinin uzunluğu və onların saxlanması üçün tələb olunan xərclər, istiliyin ötürülməsinə, rayon istilik qazanxanalarının rentabelliyyəinə mənfi təsir göstərir. Bununla əlaqədar aşağıdakı təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsini vacib hesab edirik:

- Respublika şəhər və rayon mərkəzlərində yaşayış evlərində, inzibati və içtimai binalarda daxili istilik sistemlərinin inventarlaşdırılmasının aparılması;
- Respublika şəhər və rayon mərkəzlərində mərkəzləşdirilmiş istilik sisteminə daxil olan Rayon İstilik Qazanxanalarının texniki cəhətdən səmərəli istifadəsi üçün yenidənqurma layihələri ilə bağlı təkliflərin hazırlanması;
- Şəhərlərin istilik sxemlərinə uyğun yeni layihələrin hazırlanması, orta güclü yeni qazanxanaların, həmçinin köhnələrin yenidənqurulması ilə bağlı müvafiq inkişaf proqramının hazırlanması;
- 2004-cü ildən başlayaraq, dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən təşkilatlar üçün istilik təchizatı görə iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış real göstərilən xidmətə ayrılan limitlərin dəqiqləşdirilməsi;
- İstilik enerjisi tariflərinin təkmilləşdirilməsi;
- Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsinin, Bakı şəhərinin istilik 1 və istilik 2 idarələrinin balansında olan əmlakı əsasında institusional idarəetmə modelləri əsasında müvafiq restrukturizasiya işlərinin aparılması və tədbirlər planının hazırlanması xarici investörlərin və özəl sektorun istilik enerjisinin istehsalı və paylanması işinə cəlb olunması.

Azərbaycan Respublikası üzrə istilik qazanxanalarının əsas göstəriciləri.

	Ölçü vahidi	2001-ci il			2002-ci il		
		Cəmi	Şəhər	Kənd	Cəmi	Şəhər	Kənd
Ilin sonuna qazanxanaların sayı	ədəd	1242	1227	15	1230	1215	15
o cümlədən gücü (Qkal/saat)							
3-ə qədər	ədəd	1065	1050	15	1055	1040	15
3-dən 20-dək	ədəd	150	150	-	146	146	-
20-dən 100-dək	ədəd	22	22	-	23	23	-
Qazanxanaların tam gücü	Qkal/saat	3631.5	3621.5	10.0	3647.6	3647.6	10.0
o cümlədən							
3-ə qədər	ədəd	928.0	918.0	10.0	914.3	904.3	10.0
3-dən 20-dək	ədəd	1005.8	1005.8	-	915.2	915.2	-
20-dən 100-dək	ədəd	708.7	708.7	-	829.1	829.1	-
Qazanxanaların ümumi sayından işləyənlər							
bərk yanacaq (daş kömür)	ədəd	12	12	-	11	11	-
maye yanacaq (mazut, ağ neft)	ədəd	334	334	-	304	304	-
qaza oxşar yanacaq (qaz)	ədəd	896	881	15	915	900	15
Hesabat ilinin axırına quraşdırılmış qazanların sayı	ədəd	3322	3298	24	3285	3261	24
Ilin axırına ikiborulu magistral istilik və buxar şəbəkələrinin uzunluğu, cəmi	km	1959.6	1949.8	9.8	1879	1869.7	9.8
o cümlədən diametric:							
200 mm-dək	km	1590.5	1580.7	9.8	1557.4	1547.6	9.8
200 mm-dən 400 mm –dək	km	240.6	240.6	-	209.5	209.5	-
400mm-dən 600mm-dək	km	122.1	122.1	-	106.2	106.2	-
Onlardan dəyişdirilməyə ehtiyacı olanlar	km	200.6	195.6	5.0	234.6	229.6	5.0
Istilik enerjisi istehsal olunmuşdur, cəmi	min.Qkal	3388.3	3388.3	-	3288.7	3288.7	
o cümlədən							
3-ə dək olan	min.Qkal	2693.4	2693.4	-	2646.8	2646.8	-
3-dən 20-dək olan	min.Qkal	307.0	307.0	-	396.5	396.5	-
20-dən 100-dək olan	min.Qkal	103.3	103.3	-	84.7	84.7	-
II ərzində kənddən istilik enerjisi daxil olmuşdur	min.Qkal	741.9	741.9	-	702.8	702.8	-
Istilik enerjisi buraxılıb, cəmi	min.Qkal	3959.8	3959.8	-	3816.0	3816.0	-
o cümlədən							
öz istehlakçılara	min.Qkal	3784.9	3784.9		3769.1	3769.1	-
onlardan							
əhaliyə	min.Qkal	582.3	582.3	-	599.9	599.9	-
kommunal-məişət ehtiyacları	min.Qkal	2497.7	2497.7	-	2498.9	2498.9	-
istehsal ehtiyaclarına	min.Qkal	704.9	704.9	-	670.3	670.3	-
Digər müəssisələrə verilmişdir	min.Qkal	174.9	174.9	-	22.3	22.3	-
Qazanxanaların öz ehtiyaclarına istilik buraxılıb	min.Qkal	24.6	24.6	-	24.6	24.6	-
II ərzində istilik enerjisinin itkisi	min.Qkal	145.8	145.8	-	175.5	175.5	-
Bütün istehsal olunan istilik enerjisinə sərf edilmiş yanacaq	min ton şərti yanacaq						
norma üzrə	-“-	247.7	247.7	-	218.8	218.8	-
faktiki	-“-	225.2	225.2	-	201.8	201.8	-
Istilik enerjisinin buraxılışından əldə olunmuş gəlir, cəmi	mln.manat	13531.2	13531.2	-	12857.3	12857.3	-
o cümlədən əhalidən	mln.manat	1827.8	1827.8	-	2690.0	2690.0	-
Istismar xərcləri	mln.manat	31452.5	31452.5	-	37481.8	37481.8	-
Ilin axırına əsas fəaliyyətlə məşğul olan bütün işçilərin sayı	nəfər	3927	3927	-	4083	4083	-
İEM –də istehsal olunmuş istilik enerjisi	min.Qkal	1341.5	-	-	942.7	-	-

Azərbaycan Respublikasının elektrik stansiyaları üzrə istilik enerjisinin istehsalı.

№	Elektrik stansiyaları	2001-ci il min.Qkal	2002-ci il min.Qkal
1	Azərbaycan DRES	3.375	5.580
2	Əli-Bayramlı DRES	7.009	10.200
3	“Şimal” DRES	-	-
4	Sumqayıt İEM-1	302.380	19.490
5	Sumqayıt İEM-2	64.000	2.250
6	Bakı İEM-1	737.101	675.310
7	Bakı İEM-2	227.252	229.882
	CƏMİ:	1341.108	942.72

Cədvəl 2.

**2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasında istilik enerjisinin istehsalı üçün istifadə olunan yanacaq növləri üzrə xərclər.
(İES-də istehsal olunan istilik enerjisi istisna olmaqla)**

Yanacağın adı	Ölçü vahidi	Miqdarı	Daxili qiymət, min.manat	Dünya qiyməti, min.manat	Xərclərin həcmi, mln.man	
					Daxili qiymətlə	Dünya qiyməti ilə
Qaz	min.m ³	110.72	106.30	257.6	11769.5	28521.5
Mazut	.ton	6500	232.3	534.7	1509.9	3475.6
Soba yanacağı	ton	1998.3	459.3	588.1	917.8	1175.2
Maye qaz	ton	45000	642,5	637.2	28912,5	28674.0
Ağ neft	ton	145600	744	737.8	108326,4	107423.7
Oduun	m ³	64000	30	31.6	1920	2022.4
CƏMİ:					153366,1	171292.4

Qeyd: 2002-ci ildə 1ABŞ dolların orta illik məzənnəsi 4860.7 manat olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası üzrə istilik enerjisi

№		2002-ci il min. Qkal
1	İstilik qazanxanalarının istehsal etdiyi istilik enerjisi	3288.7
2	Elektrik stansiyalarının istehsal etdiyi istilik enerjisi	942.72
3	Əhalinin istilik enerjisinə tələbatın ödənilməsi üçün 45 min ton maye qaz	405,0
4	Əhalinin istilik enerjisinə tələbatın ödənilməsi üçün 145.6 min ton ağ neft	1456,0
5	Əhalinin istilik enerjisinə tələbatın ödənilməsi üçün 64 min m ³ yanacaq üçün odun	0,1
CƏMI :		6092,52

**ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА ТЕПЛОВОЙ ЭНЕРГИИ
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

САДЫГОВ Ш.М.

В статье проанализированы современное состояние и перспективы развития производства и передачи тепловой энергии.

PROBLEMS IN HEAT ENERGY PRODUCTION IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC

SADIGOV Sh.M.

Current situation and perspectives of the production and transmission of heat energy were analyzed in the article.